

Eesti Ajaloomuuseumi teaduri Hiljar Tammela sõnavõtt riigikontrolör Alar Karise vastuvõtul seoses riigikontrolör Karl Johannes Soonpää (1895–1944) aumärkide annetamisega Eesti Ajaloomuuseumile. Vastuvõtt toimus Maarjamäe lossi (Pirita tee 56) valges suvesaalis 9. jaanuaril 2018

Austatud külalised!

Minu nimi on Hiljar Tammela ja minu hoole all on siin Eesti Ajaloomuuseumis rinnamärkide, sealhulgas ka ordenite, medalite ja teenetemärkide kollektsioon.

Kuna täna on meil külas Riigikontrolli inimesed, kelle igapäevatööst tavainimesed väga detailselt ilmselt ei tea, aga arvata võib, et te tegelete arvudega, siis sellepärast ma ehk hästi lühidalt kirjeldaks ka mõningaid arvulisi väärtusi seoses nende märkidega.

Teie tegelete ilmselt väga täpsete arvudega, ajaloos, kui me läheme juba natuke pikema perioodi peale ehk siis aasta või rohkem, on teinekord täpsete arvudega küllaltki raske asju mõõta. Me peame ümardama ja mõnikord mõne asja puhul on hea, kui me üleüldse mõne suurusjärgugi oskame öelda.

Aga nüüd siis nendest esemetest, mis on meie kogusse jõudmas.

Kes on lähemal sellele saali tagumisele nurgale ja vitriinile, on eelistatud olukorras. Nead saavad reaalselt neid märke, millest juttu tuleb, ka näha. Aga ülejäänud peavad siis mõne hetke piirduma minu jutuga. Aga kuna meil on selline püstijalaüritus, siis ma püüan teha väga lühidalt, mitte liiga pikalt.

Need märgid, mis on meile jõudnud, on väga eksklusiivsed aumärgid ja Eesti Ajaloomuuseumi rinnamärkide kollektsiooni hoidjana mul on väga hea meel selle üle, et nad on meile jõudnud. Mida me siis näeme seal vitriinis?

Me näeme Vabadusristi, Eesti kõige esimest ja omas ajas kindlasti kõige olulisemat sõjalist teenetemärki, mis anti inimeste panuse eest Eesti iseseisvuse väljavõitlemisel Vabadussõjas. Vabadusrist jagunes esmalt kolmeks liigiks ehk siis nii-öelda väejuhtide autasud, isikliku vaprusse eest teenitavad autasud ja tsiviilautasud. Need veel omakorda kolmeks. Seega koosnes üks autasu justkui üheksast alammärgist. See Vabadusrist, mida me näeme siin, on teise liigi kolmanda järgu autasu ehk isikliku vaprusse eest välja antud autasu. See on saadud lahingute eest, mis toimusid märtsis-aprillis 1919.

Sealt edasi näeme Vabadussõja mälestusmedalit. Kui vaadata tiraaži, siis tegemist ei ole väga eksklusiivse aumärgiga. Seda anti välja teadaolevalt kokku umbes 100 000 tükki ehk siis kõigile reaalselt Vabadussõjast osa võtnud isikutele.

Edasi näeme Eesti Punase Risti teenetemärgi tähte, mis tuli kaasa Punase Risti esimese järgu teise astme teenetemärgiga.

Sealt edasi on eksponeeritud Kotkarist – Kotkaristi teenetemärgi suurpaal, täht ja rist. Need on siis ühe autasuga koos välja antud kolm välist märki.

Siis uue põhiseaduse esimese järgu mälestusmärk. Sõdadevahelises Eesti Vabariigis oli kombeks nimetada mälestusmedaleid ehk siis aumärke mingi sündmuse meenutamiseks mälestusmärkideks. Tänapäeval öeldakse mälestusmärk monumentide kohta, aga toona oli see ka mõiste rinnas kantavate mälestusmedalite kohta.

Ja näeme seal siis veel allveelaevastiku sihtkapitali teenetemärki, mis siis oli ka üks selline mälestusväärne kampaania sõdadevahelises Eesti Vabariigis, kus rahvaalgatuse korras koguti raha Eesti kaitsejõududele allveelaevade ostmiseks. Hiljem seoses igapäevaelu finantsküsimumustega otsustati ümber, et ei osteta mitte allveelaevu, mille hind oli sellel hetkel väga kallis, neid oli ka raske saada, vaid vastupidi – allveelaevade hävitaja. Ühesõnaga siis kaitserelv vastase allveelaevade vastu. Tõepoolest, see suur kampaania viidi väga edukalt läbi ja selles osalejad siis vastavalt ka autasustati.

Kui ma teinekord olen ikka sattunud oma hoolealustest, oma märgikollektsiooni esemetest rääkima, siis sageli küsitakse, kui palju üks või teine asi maksab ja kui palju neid on välja antud, et selle kaudu näha, et mis ta väärtus võiks olla.

Nende märkide hinda ma ei oska teile peast öelda, see summa on igatahes suur. Aga nendega on muidugi see lugu, et me neid märke üldiselt turuhinnaga tänapäeval väga palju ka ei osta, kuna see tühjeneb muuseumi eelarve kiiresti ja ega neid ei ole ka väga palju liikvel.

Ja siit ma tahtsingi jõuda teise momendi juurde, mida ma sooviks rõhutada – milles peitub eriline ja suur väärtus nendel täna üleantavatel märkidel. Ja see väärtus on reaalne lugu nende taga, tegelik seos realselt eksisteerinud inimesega.

Asi on selles, et Eesti Ajaloomuuseumis, meie kogus, on kokku umbes 3000 erinevat rinnamärki, teenetemärki, millest umbes pooled oleme me saanud viimase paarikümne aasta jooksul pärast Eesti riigi iseseisvuse taastamist. Ja ülejäänud pool sellele eelnenud Nõukogude perioodil.

Nõukogude perioodil keegi ennast Eesti Vabariigi teenetemärkidega ametlikult või avalikult väga siduda ei tahtnud. See oli miski, mis oli vana, halb, kodanlik. Kodanliku korra märgid olid midagi, millega oli ebasoovitav ennast siduda. Paljud nende märkide kandjad ju represseeriti, hukkusid sõjas, märgid lihtsalt hävinesid, sattusid rüüstamise ohvriks jne.

Ja kui me näiteks vaatame, kuidas need sõdadevahelise Eesti Vabariigi märgid, teenetemärgid, ordenid, medalid siamaani Eesti Ajaloomuuseumisse sattunud on, siis mõnel on juures märke, et kunagi on selle meile andnud üle näiteks 1960ndatel või 1970ndatel mõni Nõukogude asutus, näiteks tollane tolli- ja maksuasutus – märk konfiskeeritud näiteks spekulantide käest, kes tegid nendega äri, mis tollases süsteemis oli keelatud. Või siis näiteks sageli leidsid usinad pioneerid kuskilt pööningult ja tõid muuseumisse. Lihtsalt mingi märk, me ei tea, kellele see kuulus, mis on selle eelnev lugu, kontekst, see kõik on läinud ajaloo jaoks kaduma. Märk kui füüsiline objekt on olemas, aga me ei tea selle lähemat tausta.

Ja just selles nende täna üle antavate esemete suur väärtus seisneb, et me teame nende kohta, nad on realselt ühele isikule, silmapaistvale isikule antud märgid, mida lähiajaloo tormituultes on suudetud hoida. See lugu, see info on säilinud, see füüsiline objekt on säilinud ja jõudnud täna tagasi siia kodu-Eestisse ja jääb meist edasi ka tuleviku põlvetele näha, kasutada, tunnetada. See on see suur väärtus.